

*Муратбек Касей,
маданият таануу илимдеринин кандидаты, доцент,
Б. Бейшеналиева атындагы Кыргыз Мамлекеттик
маданият жана искусство университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТИН ОКУУЧУЛАРЫНА МУЗЫКАЛЫК
ТАРБИЯ БЕРҮҮНҮН НЕГИЗГИ ЫКМАЛАРЫ**

*Муратбек Касей,
кандидат культурологии, доцент,
Кыргызский Государственный университет культуры
и искусств имени Б. Бейшеналиевой,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**ОСНОВНЫЕ МЕТОДЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ
МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

*Muratbek Kasey,
candidate of cultural studies,
acting associate professor,
Kyrgyz State University of Culture and Arts
named after B. Beishenalieva,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**BASIC METHODS OF MUSICAL EDUCATION OF
YOUNGER SCHOOLCHILDREN**

Аннотация: Макалада башталгыч класстардын «Музыка» сабагында, өтүлгөн темаларга карата окуучулардын кызыгууларын арттыруу, ой толгоолорун кеңейтүү, руханий дүйнөсүн байытуу жана адеп-ахлак боюнча жеткиликтүү тарбия берүү каралат. Ошондой эле мугалимдин окуучулардын жетишкендиктерин баалоосунун маанилүүлүгү белгиленет. Жыйынтыктап айтканда, макалада башталгыч класстарда «Музыка» сабагын өтүүнүн ыкмалары түрдүү мүнөздүүлүккө ээ экендиги баяндалган.

Аннотация: В статье описаны основные методы и цели музыкально-эстетического воспитания учащихся начальных классов. Она направлена на повышение интереса учащихся к темам, освещаемых на уроке музыки в начальной школе, на расширение их кругозора, обогащение их духовного мира и представление им доступного нравственного воспитания. Также подчерки-

вается важность оценки достижений учащихся учителем.

Урок «Музыка» не ограничивается изучением песен, мелодий, но и знакомит с народными музыкальными инструментами и дает информацию об искусстве игры на этих инструментах, а также способах овладения ими. В заключении констатируется, что методы музыкального воспитания в начальной школе имеют различный характер.

Annotation: The article describes the main methods and goals of musical and aesthetic education of primary school children. It is aimed at increasing the interest of children in the topics covered in the music lesson in elementary school, at expanding their horizons, enriching their spiritual world and presenting them with affordable moral education. It also emphasizes the importance of teacher evaluation of children achievement.

The lesson "Music" is not limited to the study of songs, melodies, but also introduces folk musical instruments and provides information about the art of playing these instruments, as well as ways to master them. In conclusion, it is stated that the methods of musical education in elementary school have a different character.

Түйүндүү сөздөр: музыкалык, эстетикалык, руханий, адеп-ахлак, салттык, дидактикалык, программалар, усулдук, музыкалык сөздүк, музыкалык сабат, ыкма.

Ключевые слова: музыкальный, эстетический, духовный, нравственный, традиция, дидактический, программа, методический, музыкальный словарь, музыкальная грамота, метод.

Key words: musical, aesthetic, spiritual, moral, tradition, didactic, program, methodical, musical dictionary, musical literacy, method.

Киришүү. Жалпы билим берүү мектебинде балдарга музыкалык-эстетикалык тарбия берүү жагдайына, бүгүнкү күндө алгылыктуу иштер жүргүзүлгөндүгүн айтууга болот. Башталгыч класстар үчүн, «Музыка» сабагы боюнча окуу программалары жаңырытылып жазылып жарыкка чыккан. Ал окуу программаларынын негизинде 2-,3-,4-класстар үчүн окуу китептери экинчи ирет басмадан чыгып окуучулардын колдоруна тийди. Алардын ичинде мугалимдер үчүн да усулдук куралдары бар.

Мектепте «музыка» предмети боюнча мугалимдин сабак өтүүсү, бул усулдук куралында берилген сабак өтүүнүн иштелмелери менен гана чектелбейт. Мугалимге, бул жагдайда ар бир сабакты өтүүдө, негизги тематикадан чектебестен, чыгармачылык менен ар түрдүү ыкмаларды колдонуп, сабакты кызыктуу, натыйжалуу жана үзүрлүү кылып өтүүгө мүмкүнчүлүк берилет. Ал мүмкүнчүлүктү мугалим максаттуу түрдө пайдаланып, жигердүү эмгектенип, чыгармачыл иш-аракеттерди так жүргүзсө, ал сөзсүз түрдө иш-жүзүнө ашып, ийгилигин бербей койбойт.

Изилдөөнүн максаты. Мектепте музыка сабагындагы эстетикалык тарбия берүүнүн негизги ыкмаларын колдонуу көздөлөт.

Ошондой эле, сабакты кызыктуу, натыйжалуу өтүү менен бирге, балдардын ой толгоосун кеңейтүүгө жана ишмердүүлүктөрүн арттырууга багытталган.

Изилдөөнүн методу. Аталган тема боюнча изилдөө жүргүзүүдө, музыка сабагында окуучуларга сабак өтүүнүн кызыктуу жана натыйжалуу жүргүзүлүшүнө, ошондой эле эстетикалык тарбия берүүнү ар тараптуу изилдөөсүнө багытталган диалектикалык жана педагогикалык методдор колдонулду. Ошону менен бирге, каралган маселелерди изилдөөгө багытталган системалык методу кирет.

Изилдөөнүн мазмуну. Башталгыч класстардын окуучуларына музыкалык-эстетикалык тарбия берүү, анын окуу куралдары менен тыгыз байланышка ээ. Окуу китептеринде өздөштүрүлүүчү материалдардын ар бир темасы, бир нече бөлүктөрдөн турат:

1. Окуп-өздөштүрүлүүчү негизги материалдын тексти;
2. Ырдоого ноталуу чыгармалар;
3. Музыкалык сабат;
4. Музыкалык сөздүк;
5. Темаларга байланыштуу «Бул кызыктуу!» аталыштагы материалдар: уламыштар, болмуштар, атактуу чыгармачыл ишмерлердин жана музыкант-аткаруучулардын өмүрү, чыгармачылыктары ж. б.;
6. Темаларды чагылдырган сүрөттөр.
7. Суроолор жана тапшырмалар;

Суроолорду жана тапшырмалардын жоопторун окуучулар китепте берилген материалдардан (негизги текст, музыкалык сабат, музыкалык сөздүк, бул кызыктуу! ж. б.) таба алышат.

Китептеги тексттер – окуучуга тема боюнча кыскача жалпы түшүнүк берилүүчү маалымат болуп эсептелет. Мугалим берилген текст боюнча окуучулардын ой-жүгүртүп, тереңдетип, түшүнүк алуусуна, ал жөнүндө кененирээк маалымат алышына көмөк көрсөтөт. Класста адабий чыгармаларынын (аңгеме, жомок, уламыш ж.б.) текстинин үстүндө иштөөдө, «Билгим келет», «Билип алдым» сыяктуу ураандарда, ал аркылуу окуучунун туура ой жүгүртүүсүнө, аны кабылдай билүүсүнө көңүл буруу жана

көмөк көрсөтүү. Текст боюнча берилген тапшырмаларга жооп берүү үчүн, окуучу тексти алгач окуп, ал жөнүндө жалпы маалымат алышы керек. Андан соң, анын мазмуну жөнүндө тереңирээк түшүнүк алып, андан кийин, тапшырманы аткарууга киришүүсү зарыл.

Берилген ырларды үйрөтүүдө, аларды төмөндөгүдөй этаптуу түрдө өздөштүрүү сунуш кылынат:

1. Алгач ырдоо көнүгүүлөрүнүн үстүндө иштөө менен, окуучулардын үнүн ырдоого даярдоо жүргүзүү;

2. Эң алды ырдын сөздөрү жана автору менен таанышуу, ырдын сөздөрүнүн мазмунуна терең түшүнүүсүнө көмөк берүү;

3. Ырдын обонун окуучуларга уктуруу менен, анын мүнөзүн аныктап алуу;

4. Ырдын ар бир кайрыгынын үстүндө иштөө (сөзү обону менен келишип, ар бир тактыдагы ноталар туура, так, таза угулушуна жетишүү);

5. Ырды нота боюнча ырдатып, мүнөзүн чыгаруунун үстүндө иштөө;

6. Ырдын сөздөрүн жатка билип, нотасыз, ырдоого жетишүү;

7. Ырдын сөздөрүн жана нотасын жатка билип, мүнөзүн чыгара ырдоого жетишүү менен угуучуларга тартуулоо.

Сабак өтүүдө, уктурулган музыкалардын кайсы жанрда экендиги, кандай мүнөздөгү музыка экендигин, аны ким аткаргандыгын, автору ким экендигин табуу (музыкалык викторина) жүргүзүү да, өзүнчө ыкмалардын бири. Мындай ыкмада, окуучулар музыкалык чыгармалар жана алардын авторлору, чыгармалардын мүнөздөрү жөнүндө кеңири маалымат алышып, алар тууралуу ой толгоолору өнүгөт.

Музыкалык аспаптар – комуз, темир ооз комуз, доол, дайра, аса таяк, шылдырак, фортепиано сыяктуулар [1, 88-б.]. Эгер мугалим аталган музыкалык аспаптардын бир нечесинде ойногонду билсе, анда сабактын абдан кызыктуу болуп, жарык маанайда өтүлүшү талашсыз. Ал эми, окуучулардын да жогоруда аталган музыкалык аспаптрында ойноого мүмкүнчүлүктү жана шарттарды түзүп берүү, мугалимдин

чыгармачылык иш-аракеттеринин бири болуп эсептелет.

Музыкалык аспаптар менен коштолгон сабактын жеке эле кызыктуулугу артпастан, окуучулардын эмоционалдуу жандануусуна, ички көмөкөйдө катылган мүнөздөрүнүн ачылуусуна, ой жүгүртүүсүнө эбегейсиз жол ачат. Мындай учурда, окуучулардын арасында тигил же бул аспаптарга кызыгуу менен, алар да ойноону өздөштүрүүгө аракет кылышат. Алардын музыкага, аспаптык аткаруучулукка болгон шык-жөндөмдүүлүктөрү өсүп-өнүгүү менен, алар жөнүндө кеңири түшүнүк алууга мүмкүнчүлүктөрүнө шарт түзүлөт. Музыкалык аспаптарда ойноого үйрөтүүнү жекече, ошондой эле балдардын бир нече тобу менен (ансамблде) өтүүгө болот. Адегенде, экинчи класста кыргыз элдик музыкалык аспаптары (комуз, темир ооз комуз, чоор, доол, дайра, аса таяк, шылдырак ж. б.) боюнча жалпы жонунан таанышуулар жүргүзүлөт. Ал эми үчүнчү класста элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүлөрү тууралуу кеңири маалыматтар берилет [2, 8-б.].

Мугалим ар бир сабактын мазмунуна жараша, ар бир чыгарманын мүнөзүн ача билип, сабакты натыйжалуу өтүшү үчүн, ар түрдүү ыкмаларды колдоно алат. Алардын дагы бирин мисалга алсак, карточкаларды даярдап алуусу (ар бир карточкада темага тийиштүү бирден сөз болушу керек) сунуш кылынат. Карточкалар 20 даанадан кем болбошу зарыл. Карточкалардын колдонулушу, окуучулардын музыкалык сөздүгүн кеңейтип байытуу максатына багытталган. Алсак, мурда окуучулардын сөздүгү «көнүлдүү», «кайгылуу», «жай», «ылдам» сыяктуу сөздөр менен чектелген болсо, эми сунушталган ыкмада, балдар «шайыр», «конур», «назик», «токтоо», «жандуу», «ойлуу», «чечкиндүү» сыяктуу сөздөр менен өзүлөрүнүн сөздүгүн толукташат. Бул жагдайда, мугалим, музыкалык чыгарманы уктуруу менен, алардын ар биринин мүнөзүн аныктоодо, көрсөтүлгөн сөздөр боюнча, окуучулар кайсы чыгармага кайсыл сөз (мүнөз) туура келээрин өзүлөрү тандоосуна мүмкүнчүлүк берип, көмөк көрсөтүшү керек.

Мындай негиз өзүнүн жакшы жетишкендиктерин жана үзүрүн бербей койбойт.

«Музыка» предметинин негизги максаты – окуучулардын эстетикалык табитин калыптандырууну, музыкага болгон кызыгуусун ойготууну, өз алдынча иш-аракетин, ой-толгоосун, ошондой эле чыгармачылык шык-жөндөмдүүлүгүн өстүрүп-өнүктүрүүнү, музыканын адабият жана көркөм өнөр менен байланышы аркылуу иш жүзүнө ашыруу болуп эсептелет. Бул жагдайда, окумуштуулар Аманова Г.М. жана Жолчиева А.А. өзүлөрүнүн эмгектеринде мындайча жазган: «Бүгүнкү убакта, билим берүүнүн негизги мазмуну жана анын натыйжалары компетенттүүлүктө болушу керек, б.а. окуучу ээ болгон билим, жөндөмдүүлүк жана чеберчилик болушу керек» [3, 59-б.]. Демек, окумуштуулар айткандай, окуучулар билим менен катар кандайдыр бир өнөрчүлүк жөндөмдүүлүгүнө жана аткаруучулук чеберчилигине ээ болушунун талаптуу экендигин ырастоого болот.

Балдарга музыкалык-эстетикалык тарбия берүүнүн ыкмалары жеке эле ырларды өздөштүрүү, аспапта ойноо же анын коштоосунда ырдоо менен гана чектелбестен, аларга мүнөздүү ыкмаларды колдонууга болот. Алардын бири – балдардын кыймыл-аракеттери менен байланышкан музыкалык оюндар. Балдардын кыймыл-аракеттүү музыкалык оюндарын жүргүзүүдө, улуттук бий элементтериндеги, түрдүү мүнөздүү ыргактардагы жана ылдамдыктардагы музыкалар уктурулат. Музыкалык кыймыл-аракеттеги оюндар эки багытта жүргүзүлөт:

1. Бий элементиндеги кыймыл-аракеттердин түрдүү мүнөздүүлүгү;

2. Оюнду аткаруунун сапаттуу жүргүзүлүшү.

Бул эки учурда тең, иш балдардын ыргактык жана ички көмөкөйлүк сезимдерин өнүктүрүүгө багытталат. Мугалим окуучулардын кыймыл-аракеттерин максаттуу багытталган иш-чараларда атайын пландуу түрдө жүргүзүшү керек. Бул учурда, көңүл окуучулардын ага өтө кызыгуусу жана рахаттануусу менен, музыкалык кыймыл-аракеттүү оюндарды аткаруусуна бурулат. Балдардын музыкалык ыргактуу кыймыл-

аракеттеринин туура, көргөн адамга жагымдуу аткарылышы үчүн, адегенде, балдардын дене бойлорун түз, туура жана эркин кармоосу талапка ылайык.

Сабак учурунда, мугалим кыймыл-аракеттүү оюндардын ар кандай түрлөрүн ойлоп табышы мүмкүн. Мисалы, бир жагымдуу музыка коюлду дейли. Ал музыканы окуучулар абдан көңүл коюу менен угушуп, анын мүнөзүн таап, ыргактык жүрүшүнө жараша кыймыл-аракеттерди жасоо. Оюн убактысында, мугалим угулуп жаткан музыканы баштапкы мүнөздө, ыргакта, жана ылдамдыкта уктуруусу керек. Мисалы, мурдагы жай, обондуу келген музыкага салыштырмалуу, экинчи уктурулган музыка салтанаттуу, марш мүнөздө болот. Бул учурда, балдар тез аранын ичинде экиден тизиле калышып, орундарында туруп басууну жүргүзүшөт. Ал эми, үчүнчү уктурулуучу музыка, жеңил бий мүнөздө болушу ыктымал. Бул учурда, окуучулар эки-экиден кармашып музыканын ыргагына түшүп, бий элементтерин жасоого өтөт. Оюндун түрлөрү ар кандай болушу мүмкүн. Мисалы, «кыска жана узакка созулган ноталар». Мында, узакка созулган чейректтик ноталарда «бий» деген сөздү, ал эми кыска созулмалуу сегиздик ноталарда «бийле», «чамда» деген сөздөрдү колдонуп аткарылат. Балдар «Балаты» ырын аткарып жатышат дейли:

Ки – чи – не ба – ла – ты, ү – шү – дү кыш – та.

Бий – лей – ли, бий – лей – ли, бий – лей – ли чам – да.

Ырдын аткарылышында ноталардын созулуштарына жана ырдын ыргагына жараша бий элементтери менен болгон кыймыл-аракеттерди жасоо жүргүзүлөт. Мындай оюндар балдардын кыймыл-аракеттүүлүгүнүн жана дене-боюнун ийкемдүүлүгүнүн өсүшүнө гана эмес, алардын ритмдик сезимталдуулугунун өнүгүшүнө кыйла өбөлгө түзөт. Сабак өтүүнүн мындай ыкмалары бий мүнөздүү кыймыл-аракеттерге өзгөчө биринчи жана экинчи класстардын окуучуларына колдонулуу менен, жакшы натыйжаларга жетишүү тажрыйбада көрүндү. Ошондой эле, мындай ыкмадагы сабак өтүү менен, анын балдардын аң-сезиминин

өсүшүнө зор көмөк берүүсүн педагогикалык тажрыйбада абдан кеңири кездештиребиз.

Балдардын ыргактык ички көмөкөйлүк туюп-сезүүсүнүн өсүүсү, жогорудагыдай сабак өтүүнүн ыкмаларын колдонуу менен ырдоонун, басуунун, чуркоонун, бийлөөнүн натыйжасында калыптанат. Демек, балдардын ыргактык (ритмдик) сезиминин өнүгүүсү, мектепте анын бир тартипке келтирилиши менен максаттуу багыттарда жүргүзүлүүсү негизделген. Негизинен ыр-күүлөрдүн балдардын сезимине таасирин берген ар кандай түрлөрдөгү ыргактуулуктары болот. Бирок, алар тиешелүү музыкалык мыйзам ченемдүүлүккө баш ийишет. Ошондуктан, ал ыргак музыкалык добуштардын кезектешкен так тартиби. Ал чыгармадагы музыкалык образды ачып көрсөтүп, анын мүнөзүн аныктайт. Ноталык жазылмада, аны окуу жеңил болуусу үчүн, ыргактык топторго бөлүнөт. Мисалы:

. сыяктуулар
[4, 129-б.].

Сабак өтүүнүн жогоруда айтылгандай ыкмаларында сөзсүз түрдө дидактикалык материалдарды колдонуу жүргүзүлөт. Дидактикалык материалдарды колдонуу менен сабак өтүү, окуучулар үчүн абдан кызыктуу болот. Ал материалдар балдардын өз алдынча ой-толгоолорунун, иш-аракеттеринин өнүгүүсүнө зор түркү берет. Дидактикалык материалдар ар кандай түрдөгү көрсөтмө куралдардан турат. Алар, портреттер, аспаптарда ойноонун жана ырдоонун ноталык мисалдар келтирилген схемалары, текстер жана ноталар жазылган карточкалар, ошондой эле музыкалык аспаптар болушу мүмкүн.

Алдыга коюлган максатка жетишүү үчүн, мугалим, ар бир окуучунун окуу мөөнөтүндө, жеткиликтүү билим жана тарбия алуусуна жетишип, алган билимди баалоосу өтө маанилүү экендигин түшүнүүсү зарыл. Бул жагдайда төмөндөгүлөрдү эске алуу керек:

- Окуучунун билимин баалоо – бул окуучу кандайдыр бир талаптарды аткаруусу менен бирге, анын натыйжалуу жыйынтыгынын болушу;

- Ар бир окуучунун билим деңгээли, иш-тажрыйба менен айкалыштырылып көмөккө алынышы;

- Иштин планын эмес, аткарылган иштин жыйынтыгын баалоо;

- Баалоо – бул окуучу коюлган талапты аткара баса, аны жазалоо эмес, ага коюлган талаптарды аткарууга жол көрсөтүп, анын өз алдынча чыгармачылык менен иш-аракетине туура багыт берүү жана жакшы жыйынтыкка жетишүүсүн көздөө;

- Сабакта билим жеткиликтүү алынбаса, аны баалоого болбойт;

- Эгерде, окуучуга тарбия жана билим жеткиликтүү берилбесе, анын жыйынтыгын баалоодон эч майнап чыкпайт;

- Баа ар дайым эле нукура билимдин көрсөчкүчү боло албайт.

Окуучунун кандайдыр бир деңгээлде алган билимин баалоодон мурда, мугалим өзүнө төмөндөгүдөй суроолорду коюусу зарыл:

- баалоонун максаты эмнеде?

- окуучу кандай шартта билим алуу максатына жетишти?

- окуучулардын иш-аракеттери мугалим тарабынан эске алындыбы (кызыктыруучу сыйлык берүү, мактоо баракчасы ж.б.)?

- окуучунун жасаган иш-аракети, алган билими ар дайым баалануу менен, ага көзөмөлдөө болдубу?

- окуу мөөнөтүндө тапшырмаларды жана талаптарды аткарууда, окуучунун жетишпегендигине, түшүнбөгөн темаларына өз убагында көмөк көрсөтүлүп, жардам берилдиби?

Окуучулардын алган билимин баалоо тууралуу, окумуштуулар Н.А. Асипова менен А.М. Ниязова өзүлөрүнүн оюн мындайча билдиришкен: «Баа – окуучунун окуудагы жетишкендиктеринин олуттуу регулятору катары эң маанилүү компонент болуп эсептелет. Ошондуктан, окутуунун коммуникативдүү методдорунун бардык принциптерин сактоо менен, коммуникативдик-ишмердүүлүктү толук жандуу ишке ашыруу, окуучунун окуудагы жетишкендиктерин баалоонун туура тандалган

системасында өзүнүн чечимин таба алат» [5, 19-б.]. Окумуштуулардын ой толгоолору ырастоо менен, окуучулардын алган билим деңгээлин баалоо олуттуу маселелерден болуу менен бирге, тиешелүү талаптарга ээ экендигин айтууга болот.

Корутунду. Музыка сабагын өтүүнүн натыйжалуулугу, сөзсүз түрдө мугалимдин чыгармачыл иш-аракеттерине, педагогикалык ишмердүүлүгүнө жараша болот. Сабактын мазмундуулугу жана кызыктуулугу, анын түрдүү мүнөздүү ыкмаларда өтүлүүсүндө. Мындай устаттык сапатка, ар бир мугалим кандайдыр бир деңгээлге ээ болушу талаптуу.

Демек, орто мектепте балдарга эстетикалык тарбия берүүдө, «Музыка» предмети боюнча сабак өтүүнүн түрдүү мүнөздөгү жана мазмундагы ыкмаларын колдонуу, окуучулардын табитин ачып, элдик жана классикалык музыкага болгон кызыгуусун арттырып, ошондой эле, дүйнө элдеринин музыкасына болгон түшүнүгүн, ички руханий дүйнөсүн байытуу менен, чыгармачылык жөндөндүүлүгүн өнүктүрүүнүн негизги багытынан болуп эсептелет.

Адабияттар:

1. Касей М., Шамбетова К., Шакирова А., Дүйшөналиев Ж. Музыка // Орто мектептин 2-кл. үчүн окуу китеби // М. Касей, К. Шамбетова, А. Шакирова, Ж. Дүйшөналиев. – Б., 2012. Билим-компьютер, Зангак-97. – 96 б.
2. Касей М., Шамбетова К., Шакирова А. Музыка // Орто мектептин 3-кл. үчүн окуу китеби // М.Касей, К. Шамбетова, А. Шакирова. – Б., 2012. Билим-компьютер, Зангак-97. – 112 б.
3. Аманова Г.М., Жолчиева А.А. Формирование предметных компетенций у учащихся кыргызской школы на уроках русского языка / // Известия Кыргызской академии образования. – Б., 2018. – № 1 (44), – С. 59-61.
4. Касей М. Кыргыз элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүнө окутуунун усулу. Окуу куралы. – Б., 2015. – 168 б.
5. Асипова Н.А., Ниязова А.М. Билим берүүнүн сапаты жана жаңы предметтик стандарттарды жайылтуу шартында окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо / Асипова Н.А., Ниязова А.М. // Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары [Текст]. – Б., 2018. – № 2 (42). – 16-23-бб.

Рецензиялаган:

Асипова Н.А.,

педагогика илимдеринин доктору, профессор